

הצעה לפתרון בחינת הבגרות בהיסטוריה

22262 30%

מועד חורף תשפ"ד 2024

הפתרון נכתב על ידי רועי אדחוח (רכז),
ענבר קפלן ואיילת כהן.

מצוות מורי רשת החינוך אנקורי

סעיף א'

על פי קטעי המקור, ההבדל בין שני המנהיגים החשמונאים, במדיניותם כלפי האוכלוסייה הנוכרית שנכבשה הם:

בקטע 1 – שמעון כבש ערים נוכריות אך נעתר לבקשת הנוכרים ואינו מגייר אותם בכפייה ואינו משתמש בכוח אלא מגרש אותם מן המקום בוא הם גרים. לאחר מכן, הוא מטהר את בתיהם למען יישובם באוכלוסייה יהודים. בקטע: "ויעתר להם שמעון ולא נלחם עמם, ויגרש אותם מן העיר, ויטהר את הבתים אשר היו בהם פסילים [...] ויגרש כל טומאה ויושב בה אנשים העושים [מקיימים] את התורה..."

בקטע 2 – ניתן להבין כי הורקנוס כובש ערים נוכריות (ערי אדום), אך לעומת שמעון (בקטע 1), מרש לנוכרים להישאר במקום אך ורק אם יתגיירו (יעברו ברית מילה) ויסקימו לקיים את "חוקי היהודים". הנוכרים בחרו לעשות זאת מפאת אהבתם למולדת – כלומר, הנוכרים התגיירו בכפייה על ידי הורקנוס.

על פי מה שלמדתי, המטרה המשותפת שהנחתה את שני המנהיגים החשמונאים היא השימוש בגיור כדי לחזק את התמיכה בממלכה היהודית בקרב עמים קרובים מבחינה תרבותית ואתנית מול אויבים מבחוץ. בתקופת שלטון החשמונאים חלו מספר שינויים דמוגרפיים בממלכה. האוכלוסייה ביהודה גדלה באופן טבעי, וגם יהודים מהתפוצות עלו ליהודה, ככל ששלטון החשמונאים התחזק בה. עקב כך נוצרה בעיית צפיפות אוכלוסין. בעקבות בעיית צפיפות האוכלוסין ביהודה יצאו שליטי בית חשמונאי למסעות כיבושים להרחבת הממלכה. עם התרחבות הממלכה הצטרפה לאוכלוסייה היהודית הוותיקה אוכלוסייה נוכרית שגרה בשטחים שנכבשו. בעקבות הצטרפות האוכלוסייה הנוכרית לממלכת יהודה היה חשש מפני רוב נוכרי בממלכה, דבר אשר סיכן את אופייה היהודי של ממלכת החשמונאים וכלן הונהג בהם מדיניות של גירוש (לאלו שסירבו להתגייר) או גיור בכפייה על מנת להגדיל את אוכלוסיית היהודים בממלכה.

סעיף ב'

שתי דוגמאות לשינויים במעמד המנהיג ובסמכויותיו:

- **שמעון** - אחד משליטי בית חשמונאי, ובתקופתו ממלכת סלאוקוס עדיין שלטה על יהודה. שמעון כרת ברית עם המנהיג הסלאוקי, ואישר מולו מחדש את קבלת תפקידי הכהן הגדול ושר הצבא. בנוסף, קיבל שמעון פטור מתשלום מיסים לבית סלאוקוס, מה שסימל את עצמאותה של יהודה. לאחר מכן, כינס שמעון אסיפה של "כנסת הגדולה" (כונהים וראשי העם) כדי לתת לגיטימציה פנים-יהודית לשלטונו והוא מונה לנשיא של ממלכת יהודה. שמעון הפך למושל העם היהודי, אך ללא סמכויות שיפוט וחקיקה.
- **אלכסנדר ינאי** - הכתיר עצמו למלך והרחיב את סמכויותיו גם לתחומי החקיקה והשיפוט. במעשים אלה הפך את החלטת אסיפת העם מימי שמעון. הוא איחד את משרת הכהן הגדול, המצביא והמלך, והפך למלך הלניסטי במובן שהוא הפך למקור החוק והמשפט ועמד מעל החוק. זאת בניגוד למצב הקודם בו החכמים הפְּרוּשִׁים היו מקור החוק והמשפט.

שינוי זה עורר התנגדות מצד חלק מן החברה היהודית מפני שמי שנתן את האישור להכרת מנהיג יהודי היו החכמים, ולא המנהגים בעצמם.

שתי דוגמאות ליחס להלניזם:

- הורקנוס – אחד משליטי החשמונאים שאימץ לעצמו שם הלניסטי, בנוסף לשמו היהודי – יוחנן. אחריו כל השליטים החשמונאים אימצו לעצמם שמות יווניים, בנוסף לשמם היהודי. בנוסף, גייס יוחנן הורקנוס צבא שכירים, דבר שהיה מקובל בתרבות ההלניסטית. יוחנן גם הטביע סמלים הלניסטים על מטבעות, כגון 'קרן שפעי'.
- אלכסנדר ינאי – הוא נטל את תואר המלוכה על ידי, למרות שלא הומלך על ידי העם. ינאי ביטל את "חבר היהודים" (בו ישבו גם חכמי הפרושים), אשר היה מכשיר לשיתוף העם בשלטון, להבטחת זכויותיו ולהגבלת שלטונו המוחלט של המלך. אלכסנדר ינאי ניהל חצר מלוכה הלניסטית לכל דבר, ואף הוריש את המלוכה לאשתו, שלומציון, דבר שלא היה מקובל ביהדות. שינוי זה עורר התנגדות מצד חלק מן החברה היהודית כי היה חשש גדול לאיבוד הזהות היהודית בממלכה או יותר תמיכה בנוכרים.

שאלה 2 – מלכות הורדוס והמעבר לשלטון רומאי ישיר

סעיף א'

יש כאלו שרואים בהורדוס "מלך הגויים" שהעדיף את העמים הנוכרים ופעל לטובתם על חשבון היהודים. ויש כאלו שרואים בהורדוס "מלך היהודים" שפעל לטובתם על חשבון העמים הנוכרים.

ההיסטוריון גדליה אלון טוען כי כל אחד מהכינויים האלו אינו תואם את הנהגתו ודרך הפעולה של הורדוס. לפי גדליה אלון, הורדוס היה שליט אלים שפעל רק למען עצמו והשתמש בדרכים אלימות וקשות כדי לשמור על הסמכות שלו ולהגדיל את כוחו.

עובדות היסטוריות הסותרות את טענתו של אלון –

פעולות שהורדוס עשה למען היהודים:

- שיפוץ רחבת הר הבית ובית המקדש – בית המקדש השני היה פשוט ודל. הורדוס ביקש לפאר את בית המקדש ולכן הורה על שיפוץ. מכיוון שהורדוס הכיר את מנהגי היהודים, הורה כי הבנייה עצמה תתבצע אך ורק על ידי כוהנים (ולא בשבת או במועדים קדושים). בכלל, ירושלים (בירת הממלכה) בתקופתו הייתה מרכז כלכלי, דתי ורוחני של הארץ כולה.
- מקומות תעסוקה ודיר – באמצעות מפעלי הבנייה הרבים סיפק הורדוס מקומות תעסוקה ומגורים רבים ליהודים לרווחתם.
- פיתוח הארץ – הורדוס שיפר את דרכי המסחר בארץ והמרכזים העירוניים (בעיקר בירושלים), הקים מערכות מתקדמות של אמות להובלת מים לתוך הערים ודאג להפחתת נטל המיסים.
- יהדות התפוצות – הורדוס ניצל את קשריו עם רומא כדי להבטיח את זכויות היהודים ברחבי האימפריה הרומית. בנוסף, עודד הורדוס את יהודי התפוצות להתיישב ביהודה על מנת לחזק את כוחה.

פעולות שהורדוס עשה למען הגויים :

- בנייה הלניסטית – הורדוס בנה ערים ומבנים ברוח התרבות ההלניסטית. בין מפעליו ניתן למצוא את העיר קיסריה (על שם אוגוסטוס קיסר), מקדשים שונים, אמפיתיאטרון, היפודרום (מרוצי מרכבות וסוסים) ועוד.
- הפגנת נאמנות לקיסר לתפיסתה ההלניסטית של האימפריה הרומית – הורדוס סייע בהפצת ההלניזם, דרש מהעם להישבע אמונים ישירות לקיסר ואף להשתתף בטקס פולחן הקיסר.

סעיף ב'

מאפייני צורת השלטון הישיר :

בצורת השלטון הישיר רומא חילקה את אזורי השליטה שלה לפרובינציות (מחוזות/ארצות). לכל פרובינציה מינתה רומא נציב שיעמוד בראשה, בכפוף לשלטון המרכזי ברומא. הנציב מונה לתקופה קצובה מראש, וכוחו להתערב בענייני פנים בפרובינציה היה מוגבל.

הבחירה בצורת השלטון הישיר הייתה מכמה סיבות :

- אוכלוסייה מורכבת – כאשר לרומא היה חשש שהאוכלוסייה המקומית לא תקבל את שלטונה של רומא או תמרוד בה, בחרה רומא לשלוח נציב רומאי לפרובינציה זו כדי לחזק את שליטתה.
- היעדר דמות מתאימה – במקרים מסוימים לא הצליחה רומא לאתר דמות חזקה מספיק לתפקד כמלך חסות מטעמה או כאשר מלך החסות מת ולא נמצא לו מחליף ראוי.
- מרד של מלך החסות – לעיתים מלך החסות ניצל את הכוח שניתן לו ובחר למרוד ברומא; במקרים כאלה נשלח נציב רומאי עם כוחות צבא גדולים לדיכוי המרד והדחת מלך החסות.

מאפייני השלטון הישיר ביהודה :

- יחס עוין, נוקשה, מתמשך ומפלה כלפי היהודים - הנציבים היו זרים וחסרי רגישות להלכי הרוח בקרב היהודים הנתונים לשלטונם, ומדיניותם ופעולותיהם הובילו להקצנה בקרב היהודים.
- עול כלכלי כבד, עושק כלכלי ומעשי שחיתות - הנציבים הטילו מיסים כבדים שהיוו נטל כלכלי כבד. גובי המיסים הכבידו בנטל המס מאחר ורצו להגדיל את רווחיהם.
- פעילות נגד תנועות משיחיות ומורדים - הנציבים הרומאים ראו בתנועות המשיחיות סכנה לשלטון מתוך חשש להתערערות הסדר. הנביאים הללו נתפסו סכנה לסדר הציבורי מאחר והם גרמו להתרגשות ההמונים שעשויה להיפך למהומות.

סעיף א'

שני טיעונים של המתנגדים למרד הגדול, הם:

- **מרד חסר תועלת בגלל נציב זמני** – אגריפס השני המעיט בחשיבות מעשיו של הנציב הרומי **פלורוס** והסביר כי היציאה לקרב נגד האימפריה הרומית בגלל מעשיו של אדם אחד היא חסרת טעם. אין זה נכון להפנות את הכעס שיש כלפי הנציבים נגד השלטון הרומאי כולו, ויש לצפות שהנציבים יוחלפו בטובים מהם.
 - **רצון האל ושעבר זמנה של השאיפה לחירות** – לפי טיעון זה אלוהים עצמו כנראה לצד הרומאים וכי הצלחת הרומאים היא עדות לכך. מרד בהם הוא פגיעה ברצון ה'. בנוסף, **המצביא הרומי פומפיוס** כבש את הממלכה החשמונאית ואת ירושלים. אפילו אז אבות אבותינו שהיו גדולים וטובים ממנו בכוחם ובעושרם לא הצליחו לעצור את הצבא הרומי.
- אפשרויות נוספת:** אין אפשרות לניצחון צבאי יהודי על האימפריה הרומית. התוצאות יכולות להיות הרסניות מבחינת העם היהודי (כולל נקמה של הרומאים).

שני טיעונים של התומכים במרד הגדול, הם:

- **אין להשלים עם שלטון זר בארץ ישראל** – הקנאים טענו שהשעבוד לרומא אסור על פי התורה, מאחר וליהודים מותר להשתעבד רק לאלוהים. סיסמתם הייתה: "חירות או מוות", כלומר – הם העדיפו להילחם ואף למות מאשר להשתעבד לרומאים.
 - **נימוק משיחי** – על אף עליונותה הצבאית הברורה של רומא, האמינו התומכים במרד כי האל יסייע ליהודים לנצח. הקנאים ראו במלחמה נגד הרומאים את מלחמתו של העם הנבחר בעם עובד אלילים, ששליטיו מבזים את האל ואת מקדשו. לכן היו בטוחים שהאל לא יאפשר לרומאים להחריב את בית המקדש (בית ה').
- אפשרות נוספת: חולשתה של רומא** – בזמן הוויכוח על המרד הגדול, האימפריה הרומית הייתה מצויה בסכסוך קשה עם האימפריה הפרתית (האויבת הגדולה שלה) באזור יהודה, דבר שהחליש את כוחה הצבאי. בנוסף, מאבקים פנימיים על השליטה ברומא הקשה על האימפריה להגיב למרידות במקומות רחוקים. חלקים מהעם היהודי טענו שזוהי הזדמנות טובה למרוד באימפריה.

חורבן בית המקדש הוביל למשבר עמוק בחברה היהודית מהסיבות הבאות:

- **בתחום הדתי בית המקדש היה מקום פולחן מרכזי ליהודים** בארץ ישראל ובתפוצות. עם החורבן למעשה הופסקו **עבודת הקורבנות לאל** - מנהג שנועד לכפר על עוונות (פשעים/פשעים) בין האדם לאלוהיו. ביהדות, הקורבנות היו בעלי חיים או מינים מן הצומח, אותם הביאו היהודים בא"י לבית המקדש, ושם הם מוקטרים על אש המזבח או נאכלים על ידי הכוהנים. בנוסף הופסק **מנהיג שלושת הרגלים** - המנהג היה כינוס דתי לאומי של יהודים מהארץ ומתפוצות, והפסקתו הובילה לסכנה מוחשית שהעם יאבד את האמונה בעתידו ובהמשך קיומו.

כתוצאה מהחורבן, **העם היהודי נותר ללא דרך לקיים את מצוות היהדות ולעבוד את אלוהים. מה שהעמיד בסכנה את המשך קיום הדת היהודית והעם היהודי.**
- **בתחום החברתי-דתי: ביטול מוסדות ההנהגה** – משרת הכהן הגדול בוטלה ולעם היהודי לא היה יותר נציג מול השלטון הרומאי, שכבת הכהונה איבדה מכוחה וכן פוזרה מועצת הסנהדרין. בזמן קיומו של בית המקדש השני פעלה בתוכו מועצת הסנהדרין, שהייתה בית הדין היהודי ופסקה בסכסוכים לפי ההלכה, אך לא עסקה בדיני נפשות. לאחר חורבן הבית **פוזרה הסנהדרין ולא היה גוף שיקיים משפט הלכתי**. בעקבות אלה **העם היהודי נותר ללא הנהגה, ונשקפה סכנה ליציבות החברה היהודית.**
- **בתחום הדמוגרפי** – יהודים רבים הוגלו (כ-100 אלף), הם נמכרו לעבדות או לקרבות גלדיאטורים ברומא. בנוסף, כ-25% מהאוכלוסייה היהודית (כחצי מיליון איש) נספו במרד (על ידי הרומאים או במלחמת אחים בירושלים). כמו כן, מעמדם של היהודים באימפריה הרומית שירד לנתינים – כלומר, זכויותיהם הציבוריות והדתיות נשללו מהם. **בעקבות זילול האוכלוסייה היהודית והירידה במעמדם, רבות מן הערים הפכו לנוכריות ונשקפה סכנה לצביונה היהודי של ארץ ישראל ולהמשך קיומו של העם היהודי ביהודה.**

אפשרות נוספת: בתחום הכלכלי (הרס כלכלי) – יהודה נהרסה, נחרבו ערים, כפרים ויישובים רבים – לדוגמה: יישובים כמו יודפת וגמלא נהרסו, לאחר שתושביהם גילו התנגדות כלפי הרומאים. **החקלאות נפגעה קשות עקב שריפת שדות ומטעים, קרקעות הופקעו, החקלאים נדרשו לספק מזון לצבא הרומי וחקלאים רבים נהרגו על ידי הרומאים. בנוסף לכך הוטלו על כל היהודים ברחבי האימפריה הרומית מיסים שונים וכבדים (למשל: המס היהודי, מס גולגולת ומס קרקע).** כתוצאה מכך, נשקפה סכנת רעב, עוני וקיום למעמדות החברתיים בארץ ישראל (פגיעה כלכלית ביהודים העשירים) ולהתפרקות החברה.

סעיף א'

על פי הקטע מתוך "ספר האגדה", ניתן ללמוד על המורכבות שבדמותו של בר כוכבא, כפי שראו אותו בני הדור. חלק מהתכמים ראו אותו באור שלילי, כמשיח שקר. אחת הדוגמאות לכך היא כינויו "בן כוזיבא". כינוי זה מעיד על האכזבה מבר כוכבא, שהתיימר להיות משיח ומושיע של העם היהודי, אך בפועל המיט חורבן על העם היהודי כאשר מרד ברומאים.

דוגמה נוספת לתפיסה זו של דמותו של בר כוכבא נמצאת בדבריו של ר' יוחנן בקטע: "עקיבא, יעלו עשבים בלחיך ועדיין בן דוד (המשיח) אינו בא". בדברים אלה, ר' יוחנן טוען בפני תומכו הגדול של בר כוכבא, רבי עקיבא, כי בר כוכבא אינו המשיח, וכי המשיח אינו צפוי להגיע בימיו של עקיבא, על כן בר כוכבא הוא משיח שקר.

לעומת זאת, היו כאלה שראו בבר כוכבא כגיבור לאומי וכמושיע של עם ישראל. ניתן לראות זאת בדבריו של רבי עקיבא בקטע: "וכשראה אותו ר' עקיבא היה אומר: דרך כוכב מיעקב". רבי עקיבא הכריז על בר כוכבא כמושיע, כמשיח, ובזכות תמיכה זו של רבי עקיבא, נמנעה התנגדות רבה של היהודים למרד של בר כוכבא.

מאפיין נוסף בדמותו של בר כוכבא, שאינו בא לידי ביטוי בקטע, הוא כשרונו הצבאי של בר כוכבא.

לפני המרד, בר כוכבא עסק בהתארגנות חשאית שכללה חפירת מנהרות עם פתחי איורור ונקודות תאורה ומחסני מזון באזור יהודה. רשת המנהרות הענפה סייעה למורדים להפתיע את הרומאים, ובאמצעות לוחמת גרילה הצליחו המורדים בתחילת המרד לגרום לאבדות רבות בקרב הכוחות הרומיים.

סעיף ב'

מרד בר כוכבא הביא למספר תוצאות בתחומים שונים, והם:

- בתחום הדמוגרפי - במהלך המרד מאות אלפי יהודים נהרגו ורבים אחרים נמכרו לעבדות. רוב האוכלוסייה היהודית שנתרה עברה מאזור יהודה לגליל. נאסר על היהודים להתיישב בירושלים, ויושבו בה נוכרים. ליהודים הותר להיכנס לעיר רק ב-ט' באב כדי לבכות על חורבנה של העיר.
- בתחום הכלכלי - פקד את העם היהודי משבר כלכלי קשה. במהלך המרד כפרים שלמים נחרבו, דבר שהקשה על שיקום האוכלוסייה. ההרוגים והשבויים הרבים פגעו בפרנסתן של משפחות רבות. בעקבות המרד הוטלו מיסים רבים על היהודים. המשבר הכלכלי השפיע על המשך הקיום היהודי בארץ ישראל, בכך שרבים מהיהודים שנתרו בארץ ישראל בחרו לעזוב אותה, ומעמדה של ארץ ישראל כמרכז העולם היהודי התערער.
- בתחום המדיני - לאחר המרד, היהודים השלימו עם הכיבוש הרומאי הזר. מרד בר כוכבא סייע את ניסיונות היהודים למרוד באימפריה הרומאית ואת התקווה לעצמאות יהודית בארץ ישראל.